

запропонований підхід доволі аргументованим стосовно фізичних осіб як суб'єктів фінансового права.

Стосовно деліктоздатності як здатності суб'єктів нести юридичну відповідальність за вчинення правопорушень нам імпонує підхід, за якого вона належить до дієздатності. Це пов'язано із тим, що перш ніж мати «можливість» нести відповідальність за неправомірні дії чи бездіяльність, слід мати можливість виконувати обов'язки, визначені законодавством. Так, бюджетні установи як учасники фінансових правовідносин наділені фінансовою дієздатністю, у складі якої міститься й фінансова деліктоздатність – встановлена нормами фінансового права «можливість» нести фінансову відповідальність.

На підставі вище сказаного можна зробити висновки: (а) фінансова правосуб'єктність бюджетних установ – це здатність бюджетних установ бути суб'єктом фінансового права та фінансових правовідносин, зміст якої полягає у здатності мати права та обов'язки, закріплені у нормах фінансового законодавства, реалізовувати їх та нести фінансову відповідальність у разі їх неналежного виконання (або невиконання); (б) у складі фінансової правосуб'єктності виокремлюють: 1) фінансову правоздатність (здатність мати права і обов'язки, закріплені нормами фінансового законодавства) та 2) фінансову дієздатність (здатність реалізовувати права і обов'язки, закріплені нормами фінансового законодавства, та нести фінансову відповідальність у разі їх неналежного виконання (або невиконання)); (в) існує два різновиди правосуб'єктності бюджетних установ: 1) загальна (галузева) – фінансова правосуб'єктність; 2) спеціальна (видова) – бюджетна, податкова, валютна й т. д. (залежно від того, у яких відносинах беруть участь бюджетні установи.

Бібліографічні посилання:

1. Киенко О. Б. Правосуб'єктність платників податків. Фінансове право. 2013. № 3. С. 34.
2. Лебедев К.К. Понятие о содержании хозяйственной правосубъектности. Межвузовский сборник научных трудов. Свердловск, 1985. С. 21.
3. Теория государства и права / под ред. А.С. Пиголкина. Москва: Городец, 2003. С. 155; Загальна теорія держави і права: підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл.; за ред. М. В. Цвіка та О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. С. 211 – 212.
4. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник / за ред. О. В. Зайчука та Н. М. Оніщенка. Київ: Юрінком Інтер, 2006. С. 444 – 445.
5. Кодекс адміністративного судочинства України від 15 груд. 2017 р. № 2747-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/card/2747-15/paran10401>
6. Пліс І. О. Податкова правосуб'єктність фізичних осіб: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2013. С. 82.

Кучеренко Олексій Миколайович,

кандидат юридичних наук,

старший викладач кафедри цивільно-правових дисциплін

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ЗОБОВ'ЯЗАЛЬНА ТЕОРІЯ БЕЗГОТІВКОВИХ ГРОШЕЙ

Проблема визначення юридичної природи грошей, будучи не новою, все ж залишається досить складною та дискусійною в цивілістичній доктрині. Традиційне для цивільного права розуміння сутності грошей як речей наштотується на виклики сучасності, пов'язані з розвитком науково-технічного

прогресу, новітніх інформаційних технологій та комунікаційних систем, які стали поштовхом для появи безготівкових грошей, а зрештою й так званих «електронних грошей», які не просто посідають гідне місце в економічній структурі суспільного виробництва, але й багато в чому витісняють традиційні гроші.

Проблема визначення правової природи безготівкових грошей досліджувалась такими провідними науковцями О.Д. Анциферов, М.Л. Башкатов, І.А. Безклубий, В.В. Вітрянський, К. Демушкіна, Л.Г. Єфімова, Ф.С. Карагусов, В.Ф. Кузьмін, В.О. Лапача, Л.А. Лунц та ін.

В цілому спроби вчених-юристів виявити правову сутність безготівкових грошей призвели до формування двох різних концепцій: зобов'язальної та речової.

Прибічників зобов'язальної теорії безготівкових грошей об'єднує наступне – всі вони визначають природу грошових коштів на банківських рахунках як зобов'язальне право вимоги клієнта до банку, що випливає з договору банківського рахунку. При цьому, безготівкові грошові кошти визначаються як запис на відповідному рахунку клієнта у банку, що засвідчують розмір права вимоги володільця рахунку у цьому банку [1, с. 552].

Одним із перших серед вітчизняних науковців, хто сформував підхід до розуміння природи безготівкових грошей саме як прав вимоги був Л.А. Лунц, який писав: «В результаті зарахування грошової суми на свій поточний рахунок кредитор замість готівкових грошей отримує вимогу до банку...»[2, с. 291]. Помітимо, що й до теперішнього часу значна кількість правників дотримується саме такого розуміння [3, с. 107; 4, с. 172; 5, с. 17], більш того, воно є зараз в цивілістиці загальноприйнятим. На таких же позиціях стоїть і українська судова практика з огляду на роз'яснення Вищого господарського суду України, де розтлумачено порядок застави безготівкових коштів. Разом з тим, не зважаючи на широку популярність вказаного підходу, можна відзначити притаманні йому певні недоліки.

По-перше, неоднозначним вбачається теза про те, що клієнт відкриваючи рахунок у банку передає останньому грошові знаки у власність, на заміну отримуючи зобов'язальне право вимоги, що становлять безготівкові грошові кошти. Згідно зі ст. 7 ЗУ «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» банки мають право відкривати своїм клієнтам вкладні (депозитні), поточні та кореспондентські рахунки. Дана норма містить визначення зазначених видів рахунків, при цьому вказується, що як вкладний, так і поточний рахунки відкриваються банком клієнтові на договірній основі для зберігання коштів [6]. Отже, ґрунтуючись на нормативних положеннях, можна констатувати факт, що гроші клієнтів перебувають в банку на умовах зберігання, відповідно банк не набуває права власності на гроші, розміщені на рахунках клієнтів. При цьому він має право використовувати залучені кошти, але така можливість пов'язана не з переходом до банку права власності на залучені кошти, а зі статусом банку як фінансового посередника. Натомість, у законодавстві відсутня норма, яка вказувала про припинення права власності на гроші клієнта банку внаслідок укладення договору банківського рахунку чи банківського вкладу; не

передбачено законом і трансформації права власності на гроші у право вимоги до банку. До того ж у згадуваній нормі ЗУ «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» зазначається, що зарахування коштів на рахунок клієнта здійснюється як шляхом внесення їх у готівковій формі, так і шляхом переказу коштів у безготівковій формі з інших рахунків. Тобто, виходить, що зобов'язальні права вимоги до банку, яким є безготівкові грошові кошти, можуть виникати не лише внаслідок передачі клієнтами готівки, але й внаслідок зарахування самих же безготівкових грошових коштів, що видається не досить логічним.

По-друге, якщо визнати безготівкові грошові кошти зобов'язальними правами вимоги, то виходить, що кредитор за будь-яким грошовим зобов'язанням може не погодитися на платіж у безготівковій формі, адже майнові права не наділені функцією законного платіжного засобу, та й будь-якою функцією грошей взагалі, адже як писав В.Ф. Кузьмін: «Право взагалі і право на гроші зокрема не здатне виконувати функції такої економічної категорії, як гроші. Воно не може функціонувати в якості міри вартості, а відповідно не може бути еквівалентом інших товарів. Право на гроші (в т.ч. і суб'єктивне право в конкретних правовідносинах) не є засобом платежу з тієї причини, що не здатне бути еквівалентом вартості, не може реалізувати ціну товару, не будучи грошовим виразником його вартості, а без такої реалізації, взагалі не можна вести мову про платіж» [7, с. 16]. Виходячи із вказаного випливає, що безготівкові гроші не могли б взагалі називатися грошами, адже законний платіжний засіб є правовою формою грошей як об'єкта цивільних прав. У такому випадку зобов'язання за будь-яким договором (позика, купівлі-продажу і т.д.), якщо розрахунок відбувається у безготівковій формі, за допомогою перерахування безготівкових грошових коштів, які взагалі грошами не є, не можна б було класифікувати як грошове. Разом з тим, всім відомий факт, що розрахунки готівкою обмежені як для фізичних, так і для юридичних осіб на законодавчому рівні, і взагалі перевага у розрахунках надається безготівковій формі. На практиці більшість грошових зобов'язань виконується шляхом переміщення безготівкових грошових коштів по рахунках контрагентів, які вони відкривають у різних кредитних установах.

По-третє, позиція, за якою безготівкові гроші прирівняні до майнових прав, наштовхує на думку, що у разі надання клієнтом доручення банку перерахувати певну суму грошей іншій особі відбувається перерахування не грошових коштів, а перехід зобов'язального права вимоги, який повинен підпорядковуватися режиму обороту зобов'язальних прав. Відповідно необхідно визнати, що при безготівкових розрахунках відбувається уступка отримувачу коштів права вимоги платника до банку. Але у більшості випадків, таке право вимоги отримувач пред'являє не до банку платника, а до банку де міститься його власний рахунок. Разом з тим відомо, що у разі відчуження майнового права вимоги завжди відбувається заміна сторони кредитора без заміни боржника. У такому випадку виникає як уступка права вимоги, так і переведення боргу, причому останнє здійснюється без згоди кредитора.

О.Д. Анциферов слушно відзначає, що при застосуванні до розрахунків з використанням двох або більше банків конструкції переведення боргу і уступки прав вимоги виникають очевидні протиріччя. Обґрунтовуючи свою точку зору вчений вказує, що борг може переводити тільки боржник, але банк платника не є боржником отримувача, як наслідок, і не може переводити неіснуючий борг перед отримувачем на банк отримувача. Щодо боргу банку платника за договором банківського рахунка перед своїм клієнтом – платником, то переведення даного боргу на банк отримувача означав би виникнення зобов'язального зв'язку між платником в якості кредитора і банком отримувача в якості боржника, що не передбачено законодавством. На думку О.Д. Анциферова, навіть за умови припущення вказаного зобов'язання, питання про те, яким чином потім право вимоги до банку отримувача переходить від платника до отримувача [8, с. 13-14]. Таким чином, виникає досить складна і не зручна теоретична конструкція, що значно ускладнює розрахунки. Казахський цивіліст, який є спеціалістом в галузі грошей та цінних паперів, Ф.С. Карагусов, спроби вчених звести платежі безготівковими грошами до таких інститутів як переведення боргу та новація грошового зобов'язання назвав безперспективними. Дійсно, слід погодитися з думкою даного автора, що здійснюючи щоденні платежі і розрахунки із використанням свого поточного банківського рахунку, відповідний суб'єкт має на меті виключно виконання ним особисто його обов'язку сплатити набуті їм товари, роботи чи послуги, при цьому не переводячи борг на когось, не покладаючи на когось виконання свого зобов'язання, не замінюючи це своє грошове зобов'язання іншим зобов'язанням [19, с. 157].

По-четверте, визнаючи природу безготівкових грошей як майнових прав вимоги до банку, необхідно було б погодитися з можливістю поширення на них ознак майнових прав як об'єктів цивільних правовідносин. Однак, як справедливо зазначає вітчизняний спеціаліст у сфері майнових прав С.І. Шимон: «Безготівкові гроші за своєю природою не тотожні оборотоздатним майновим правам вимоги, суттєво від них відрізняються». При цьому автор вказує на відмінності між безготівковими грошами і майновими правами вимоги, які полягають у наступному: 1) гроші є засобом платежу та мірилом майнової вартості майнових благ, тоді як майнові права самі підлягають оцінці в грошах; 2) безготівкові гроші обов'язкові до прийняття, тоді як для «розрахунків» майновим правом вимоги необхідна домовленість сторін; 3) обмеження обігу безготівкових грошей можливе на підставі закону, тоді як обмеження оборотоздатності майнових прав може здійснюватися й на основі правочину між учасниками; 4) майновому праву вимоги протистоїть обов'язок боржника задовольнити вимогу шляхом надання майнового блага з майна боржника і т. д. [10, с. 376-377].

Таким чином, оцінюючи все вищеперераховане необхідно позначити, що всі перелічені погляди на правову природу безготівкових грошей як майнових прав вимоги, не можуть претендувати на повноту та всебічність, оскільки містять ряд недоліків. Разом з тим, не можна заперечувати зв'язок безготівкових грошей із майновими правами. На нашу думку, причиною їх спорідненості, можна

назвати історію появи дематеріалізованих грошей. Адже, якщо уважно проаналізувати еволюцію грошей, то можна помітити, що поява безготівкової їх форми пов'язана із використанням у якості платіжного інструменту таких цінних паперів як вексель або чек, які теж здатні слугувати для обміну та розрахунків.

Бібліографічні посилання:

1. Роз'яснення Вищого арбітражного суду України «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із застосуванням Закону України «Про заставу». URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v_602800-99/conv
2. Лунц Л. А. Деньги и денежные обязательства в гражданском праве. М. : Статут, 1999. 352 с.
3. Безклубий І. А. Банківські правочини: цивільно-правові проблеми: монографія. К. : Вид.-поліг. Центр «Київський університет», 2005. 378 с.
4. Витрянский В.В. Договор доверительного управления имуществом. М.: «Статут», 2001. 191 с.
5. Новоселова Л.А. Проценты по денежным обязательствам. М.: Статут, 2000. 176 с.
6. Про платіжні системи і переказ коштів в Україні: Закон України від 05.04.2001 № 2346 - III. ВВР України. 2001. № 29. Ст. 137
7. Кузьмин В.Ф. Кредитные и расчетные правоотношения в промышленности. М.: Юрид.лит-ра, 1975. 200 с.
8. Анциферов О.Д. Залог денежных средств на банковском счете: монография. М.: Волтерс-Клувер, 2011. 144с.
9. Карагусов Ф.С. Ценные бумаги и деньги как объекты гражданских прав: Учебное пособие. Алматы: Научно-издательский центр КООУ, 2009. 232 с.
10. Шимон С. І. Теорія майнових прав як об'єктів цивільних правовідносин : монографія. К. : Юрінком Інтер, 2014. 664 с.

Легеза Юлія Олександрівна

доцент, доктор юридичних наук,

професор кафедри цивільно-правових дисциплін

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У СФЕРІ ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ

Загальні проблеми юридичної відповідальності неодноразово перебували в центрі уваги науковців-правників, проте, незважаючи на ґрунтовні дослідження, не втратили своєї актуальності. При цьому наявність різночитань та полісемантичність трактувань поняття адміністративної відповідальності посилюються відсутністю його законодавчого визначення, а також дефініцій суміжних понять – «адміністративна правосуб'єктність», «адміністративне правопорушення», – якими оперують судова практика та юридична наука.

Адміністративна відповідальність залишається одним з дискусійним питанням, дискусійним залишаються питання відповідності санкцій за вчинене діяння в цілому, і зокрема – розглядається як один із важливих методів публічного управління у сфері використання природних ресурсів.

Відсутність законодавчого визначення поняття адміністративної відповідальності не сприяє єдності підходів до його розуміння, залишаючись предметом постійних наукових досліджень.

Фундаментальний підхід до визначення поняття адміністративної відповідальності запропонований В.К. Колпаковим та О.В. Кузьменко, що полягає примусовому, з додержанням встановленої процедури, застосуванням